

pozycją obowiązkową dla wszystkich, którzy zainteresowani są zjawiskiem opinii publicznej. Należy wszakże pamiętać o znamiennych słowach, które wypowiada sama autorka: „Opinia publiczna – pojęcie to w tajemniczy sposób zachowało swoje napięcie. Przeznaczeniem rozpraw literackich lub naukowych, które ważą się podjąć ten temat jest rozczarowanie czytelnika lub słuchacza”⁶. Jednak, mimo że po przeczytaniu *Spirali milczenia* czytelnik nadal będzie mógł powiedzieć (znów cytując słowa E. Noelle-Neumann) „w dalszym ciągu nie wiem czym jest opinia publiczna”, to bez wątpienia będzie mu dane poznać jeden z jej ważniejszych mechanizmów.

Michał Nowosielski

Nad Bałtykiem, Pregotą i Łyną. XVI–XX wiek. Księga Pamiątkowa poświęcona jubileuszowi 50-lecia pracy naukowej Profesora Janusza Jasińskiego, pod red. Zenony Rondomańskiej, Wydawnictwo Elset, Olsztyn 2006, 572 ss.

Nad Bałtykiem, Pregotą i Łyną. XVI–XX wiek to księga pamiątkowa, którą grono naukowców polskich i niemieckich postanowiło uczcić jubileusz półwiecza pracy naukowej prof. Janusza Jasińskiego, „klasyka dziejów nowożytnej Warmii”, jak nazwał Jubilata we *Wstępie* prof. Henryk Samsonowicz.

Nie jest łatwo recenzować księgi pamiątkowe, bo ich treść dotyczy z reguły bardzo wielu zagadnień, w większym lub mniejszym stopniu związanych z tematyką zainteresowań jubilatów. Tak więc z natury rzeczy na początek poświęcę kilka zdań prof. Januszowi Jasińskiemu.

Urodził się 4 września 1928 r. Dzieciństwo spędził na Zamojszczyźnie, skąd wywodzili się jego przodkowie. Studia historyczne podjął na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, a w 1954 r. uwieńczył je pracą magisterską pt. *Walka o język polski na Mazurach w latach 1804–1848*, napisaną pod kierunkiem prof. Andrzeja Wojtkowskiego. W 1954 r. przeniósł się na Warmię, podejmując pracę w Stacji Naukowej Polskiego Towarzystwa Historycznego (Instytut Mazurski), którą kierowała znana od przedwojny orędowniczka spraw mazurskich – Emilia Sukertowa-Biedrawina.

Był jednym z inicjatorów i współzałożycieli Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, w którym pracował w latach 1962–1974; w 1974 r. podjął pracę w Instytucie Historii Polskiej Akademii Nauk (Zakład Historii Pomorza, Pracownia Toruńska). Od połowy lat 90. zatrudniony w WSP i do 2006 r. w Wyższej Szkole Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku.

Rozbudzone w okresie studiów zainteresowania Warmią i Mazurami towarzyszą mu przez całe jego niezwykle aktywne życie zawodowe i naukowe. Pracę doktorską pt. *Reformy agrarne na Warmii na początku XIX wieku* przygotował pod kierunkiem prof. Stefana Kieniewicza. Obronił ją w 1964 r. na Uniwersytecie Warszawskim. Habilitował się w 1982 r.

⁶ S. 199.

na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu na podstawie rozprawy *Świadomość narodowa na Warmii w XIX wieku. Narodziny i rozwój*, za którą otrzymał nagrodę Sekretarza Naukowego PAN (1984). W 1993 r. został profesorem nauk humanistycznych, w 1996 r. profesorem zwyczajnym.

Pierwsze prace J. Jasińskiego dotyczyły zagadnień społeczno-gospodarczych Warmii w XIX w., potem swoje zainteresowania skierował w stronę spraw politycznych Warmii i Mazur, ale także całych Prus Wschodnich; kilkadziesiąt artykułów poświęcił problematyce germanizacji¹, świadomości narodowej Warmiaków, echem polskich powstań w Prusach Wschodnich². Wielokrotnie pisał o Krzysztofie Celestynie Mrongowiuszu³ i Gustawie Gizewiuszu⁴, a także o mazurskim poecie z Ogródka, Michale Kajce⁵.

Do pionierskich prac Profesora należą te artykuły, w których zwraca uwagę na pozytywną rolę Żydów w historii Polski. Warto tu wspomnieć Juliana Klaczkę, wywodzącego się z wileńskiej społeczności izraelskiej, który od dzieciństwa czuł się Polakiem i przez całe życie służył polskiej Ojczyźnie, ale nie wyparł się swego pochodzenia⁶.

Wiele uwagi poświęcił Profesor przeszłości Pomorza, świeżo ukazał się zbiór jego prac dotyczących ziemi pruskiej i kaszubskiej⁷. Był głównym autorem t. III, cz. 2 *Historii Pomorza*, obejmującej lata 1815-1850 (1996) i współautorem innych części tego monumentalnego wydawnictwa pod redakcją Gerarda Labudy. Napisał fascynującą *Historię Królewca. Szkice XIII-XX wieku*, jest także współautorem książki pt. *Wybitni Polacy w Królewcu. XVI-XX wiek*.

Bardzo ważne miejsce w dorobku Profesora zajmuje działalność popularnonaukowa. Z obowiązku obywatelskiego J. Jasiński zabiera głos w różnych istotnych kwestiach, dotyczących stosunków polsko-niemieckich. W ostatnim czasie taką sprawą, budzącą żywe emocje obu narodów, jest pomysł Eriki Steinbach budowy Centrum przeciw Wypędzeniom. Janusz Jasiński wypowiadał się w tej sprawie kilkakrotnie, także na temat nieszczęsnego obelisku Bismarcka w mazurskiej wsi Nakomiady.

W niezwykle aktywnym i twórczym życiu Profesora ważne miejsce zajmuje jego wieloletnia działalność społeczna na rzecz Olsztyńskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego. Walne Zebranie członków oddziału sześć razy wybierało Profesora na stanowisko prezesa. Sprawował tę funkcję w czasach trudnych, pełnych nacisków z różnych stron, także w okresie stanu wojennego, wykazując się niezłomnością i bezkompromisowością. Przez wiele lat był redaktorem naczelnym kwartalnika historycznego „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, które to pismo ma swoje trwałe miejsce na naukowej mapie nie

¹ Por. np. *Problem języka niemieckiego w szkolnictwie powiatu olsztyńskiego w 1825 roku*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” nr 3, 1989, s. 279-296.

² *Warmia i Mazury a polskie powstania narodowe (1794-1864)*, w: *Dzieje Warmii i Mazur w zarysie*, t. 1: *Od pradziejów do 1870 roku*, Warszawa 1981, s. 336-366.

³ *O miejscu urodzenia Mrongowiusza*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” nr 3, 1974, s. 285-290.

⁴ *Czy Gustaw Gizewiusz należał do polskiego spisku powstańczego na przełomie 1845/1846 roku*, „Studia Historyczne” z. 2, 1991, s. 307-309.

⁵ *Michał Kajka, Z duchowej mej niwy...*, wiersze zebrali i opracowali J. Jasiński, T. Oracki, Olsztyn 1982.

⁶ *Julian Klaczko (1825-1906) działacz niepodległościowy, publicysta, polityk*, w: *Wybitni Polacy w Królewcu XVI-XX wiek*, Olsztyn 2005, s. 248-260.

⁷ J. Jasiński, *Pomorze-Kaszuby. Rozprawy, artykuły, recenzje, omówienia, polemiki*, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2006, s. 184.

tylko Olsztyna. Z jego inicjatywy w maju 1993 r. powołano Społeczny Komitet Ratowania Dawnych Cmentarzy na Warmii i Mazurach, który podejmuje różne akcje, mające ocalić od zapomnienia i zniszczenia liczne regionalne nekropolie.

Wracając do książki, muszę stwierdzić, że redaktorze tomu, Zenonie Rondomańskiej, udało się trudna sztuka zgromadzenia autorów, którzy przez wiele lat współpracowali z jubilatem czy to w Ośrodku Badań Naukowych, czy – później – w Zakładzie Historii Pomorza Instytutu Historii PAN. Także tytuł książki znakomicie koresponduje z naukowymi zainteresowaniami Profesora, który pisał o Pomorzu, o Królewcu, nie mówiąc już o Warmii (*Nad Bałtykiem, Pregolą i Łyną*). Obecność autorów niemieckich jest kolejnym dowodem, że historycy obu narodów potrafili ze sobą współpracować. Urodzony w Morągu Ernst Vogelsang napisał o poczcie na Warmii, natomiast pochodzący z Barczewka Ulrich Fox przeanalizował kwestię posługiwania się językiem ojczystym w sprawowaniu służby Bożej w kościołach południowej Warmii w latach 1930-1956.

Teksty polskich autorów w różnym stopniu zasługują na uwagę. Tu odnoszę się tylko do niektórych z nich. Janusz Małek w swoim artykule daje odpowiedź na pytanie, czy Mikołaj Kopernik w swojej pracy naukowej, działalności publicznej i życiu codziennym – obok języków łacińskiego i niemieckiego – posługiwał się także językiem polskim. Grzegorz Białuński pokusił się o syntetyczne przedstawienie polityki zagranicznej Prus Książęcych od rozwiązania zakonu krzyżackiego w Prusach w wyniku traktatu krakowskiego w 1525 r. do śmierci księcia Albrechta w 1568 r. Na ten temat sporo już napisano, ale G. Białuński dodał do tego tematu nowe ustalenia. Kamila Wróblewska opisała płytę nagrobną małżonków Botha i Elżbiety zu Eulenburg, która od początków XVII w. znajduje się w kościele p.w. Najświętszej Marii Panny w Galinach k. Bartoszyce. Danuta Bogdan zamieściła po raz pierwszy w pełnym brzmieniu *Ordynację dla czeladzi trzech miast Królewca* z 9 sierpnia 1628 r. wydaną po polsku i po niemiecku. Jerzy Dygdała przybliżył obraz Prus na podstawie ponad 400 listów prusko-polskiego urzędnika skarbowego Jana Beniamina Steinhausera, pisanych w latach 1754-1767 z Warszawy do jego przyjaciela, toruńskiego burmistrza Christiana Klosmanna, a przechowywanych w Archiwum Państwowym w Toruniu. Listy te zawierają sporo krytycznych uwag o generalnych założeniach polityki ekonomicznej Fryderyka Wielkiego. Artykuł J. Dygdały jest cennym uzupełnieniem dla oceny Prus, jednej z głównych potęg europejskich w XVIII w., i najwybitniejszego władcy tego państwa – Fryderyka Wielkiego. Norbert Kasperek od wielu lat interesujący się tematyką powstania listopadowego⁸ w *Księdze Pamiątkowej* zamieścił artykuł o tych „mężach, którzy sprawie narodowej zostali wierni do końca”, jak napisano w *Pamiętniku z czasów powstania listopadowego* o resztkach armii polskiej, które na początku października 1831 r. znalazły się w pobliżu granicy pruskiej. Dzieje ewangelicyzmu na Warmii są mało znane i dlatego warto odnotować zamieszczony w *Księdze Pamiątkowej* artykuł Grzegorza Jasińskiego pt. *Objawienia gietrzwałdzkie w oczach ewangelickiego duchownego. Przyczynek do dziejów kulturrkampfu na Warmii*. Tadeusz Oracki opracował noty biograficzne Pomorzan – członków Towarzystwa Tatrzańskiego w latach 1874-1920, a ks. Andrzej Kopiczko omówił katolicką administrację kościelną w Okręgu Kłajpedzkim w okresie jej przynależności do państwa litewskiego w latach 1923-1939.

⁸ Por. N. Kasperek, *Powstańczy epilog. Żołnierze listopadowi w dniach klęski i internowania*, Olsztyn 2001.

Księgę *Pamiętkową* zamyka artykuł Władysława Zajewskiego pt. *Czy historycy piszą prawdę?*. „Historyk – pisze prof. Zajewski – jest tym badaczem, który stawia trudne pytania wobec przeszłości, wykazuje maksimum krytycyzmu w stosunku zarówno do źródeł, jak i panujących ustaleń w historiografii i podejmuje trud nowej interpretacji, która w jego sumieniu jest najbliższa prawdy”. Poszukiwanie prawdy było stałym drogowskazem w niezwykle bogatym i twórczym życiu Profesora Jasińskiego, także wtedy, kiedy nie zawsze było to mile widziane.

Danuta Jamiołkowska

Die UdSSR und die deutsche Frage 1941-1948. Dokumente aus dem Archiv für Außenpolitik der Russischen Föderation, bearbeitet und herausgegeben von Jochen P. Laufer und Georgij P. Kynin unter Mitarbeit von Viktor Knoll. Band 1: 22. Juni 1941 bis 8. Mai 1945, CXVI + 716 ss.; Band 2: 9. Mai 1945 bis 3. Oktober 1946, CXLVIII + 806 ss.; Band 3: 6. Oktober 1946 bis 15. Juni 1948, CXVI + 780 ss., wydawnictwo Duncker & Humblot, Berlin 2004.

Omawiana publikacja jest pierwszą tak obszerną i spełniającą wymogi naukowe edycją dokumentów do dziejów stosunków niemiecko-radzieckich, dokumentów pochodzących ze zbiorów rosyjskich, a jednocześnie pierwszym tego typu wydawnictwem w języku niemieckim. Kilka tego typu wydawnictw ukazało się w ZSRR, lecz ich wartość była bardzo ograniczona ze względu na polityczne uwarunkowania. Dość wspomnieć, że jeszcze w wydawanej na przełomie lat 70. i 80. ubiegłego wieku przez radziecki MSZ kilkutomowej serii *Sowietskij Sojuz na międzynarodowych konferencjach pierioda Wielkiej Ociecziestwiennoej wojny* znalazły się dokumenty, z których usunięto bez zaznaczania niewygodne dla strony radzieckiej passusy (chodzi o niektóre uwagi wypowiedziane przez Stalina). Tym razem czytelnik ma pewność, że materiały opublikowano bez tego rodzaju zafałszowań – podczas gdy wciąż nie ma takiej pewności co do pochodzących z lat 80. edycji źródeł do dziejów radzieckiej polityki wobec Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii czy Francji¹.

W trzech obszernych tomach *Die UdSSR und die deutsche Frage 1941-1948* przedrukowano łącznie 489 ważnych dokumentów (ponadto, w przypisach, fragmenty dalszych 800) dotyczących polityki ZSRR wobec kwestii niemieckiej w okresie Wielkiej Wojny Ojczyźnianej oraz w pierwszych latach powojennych. Są to źródła w ogromnej większości nigdy wcześniej niepublikowane; znaczna część spośród już publikowanych ukazała się w trudno dostępnych rosyjskich periodykach, jak „Istocznik”. Nieliczne znalazły się już we wspomnianych wyżej edycjach czy w wydawanych po upadku ZSRR kolejnych tomach serii

¹ Wydane przez radzieckie MSZ zbiory: *Sowietsko-amerikanskije odnoszenija wo wriemia Wielikoj Oteczestwiennoej wojny 1941-1945 gg.*, t. 1-2, Moskwa 1984; *Sowietsko-anglijskije odnoszenija wo wriemia Wielikoj Oteczestwiennoej wojny 1941-1945 gg.*, t. 1-2, Moskwa 1983; *Sowietsko-francuzskije odnoszenija wo wriemia Wielikoj Oteczestwiennoej wojny 1941-1945 gg.*, t. 1-2, Moskwa 1983.